
ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

УДК 640.4:338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.22.30>

Конащук В.Л.

кандидат економічних наук, доцент,

Навчально-науковий інститут

«Український державний хіміко-технологічний університет»

Українського державного університету науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8016-7761>

Konashchuk Vadym

Educational and Scientific Institute

“Ukrainian State University of Chemical Technology”

Ukrainian State University of Science and Technology

РЕКРЕАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

RECREATION FACTORS OF DEVELOPMENT HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE

У статті розглянуто розвиток готельно-ресторанного бізнесу в Україні впродовж останніх 15 років і виявлено його позитивну динаміку за винятком періодів дії об'єктивних форс-мажорних обставин (війна і пандемія). Цьому сприяла, зокрема, забезпеченість нашої країни рекреаційними ресурсами. Проте значна частина рекреаційних ресурсів в Україні внаслідок російської агресії є тимчасово втраченими чи недоступними для використання. По мірі деокупації територій вони будуть повертатися в господарський обіг поступово. В той же час слід очікувати різкого зростання рекреаційного попиту завдяки поверненню населення до мирного життя і зростанню його доходів. Це спричинить дефіцит рекреаційних ресурсів і стане гальмуючим фактором для розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Тому слід заздалегідь проводити політику активізації освоєння й використання місцевих рекреаційних ресурсів на основі принципів полегшення доступу до місцевої інфраструктури для суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу, екологічно нейтрального їх функціонування та дотримання ними принципу інклюзивності.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, деокупація територій, рекреаційні ресурси, рекреаційна політика, рекреаційний попит.

The article examines the development processes of the hotel and restaurant business in Ukraine over the past 15 years. Their positive dynamics were revealed, with the exception of periods of objective force majeure (war and pandemic). Such a successful development was facilitated by our country's provision of recreational resources. The availability and possibilities of using recreational resources have a positive effect on the development of the hotel and restaurant business. Their role is constantly growing, because in modern conditions, the needs of psychophysiological recovery and full-fledged rest of the population are also constantly growing. This especially applies to the population of Ukraine, which is under permanent stress from February 24, 2022 due to the war unleashed by Russia. However, a significant part of recreational resources in Ukraine due to Russian aggression are temporarily lost or unavailable for use. The most tangible is the loss of the Azov and Black Sea coasts for recreational use, as well as the destruction of the Kakhov reservoir. Therefore, mass beach tourism actually stopped, with corresponding consequences for the hotel and restaurant business. After the de-occupation, a considerable period of time will be required for demining the coast and the water area and eliminating the consequences of hostilities. Recreational resources of the de-occupied

territories will gradually return to economic circulation. At the same time, we should expect a sharp increase in recreational demand due to the return of the population to a peaceful life and the growth of its income. This will cause a shortage of recreational resources and become an inhibiting factor for the development of the hotel and restaurant business. To prevent such a situation, a policy of intensifying the development and use of local recreational resources should be carried out in advance. The common principles of local recreation policy for all regions and communities should be to facilitate access to local infrastructure for hotel and restaurant business entities, their ecologically neutral functioning, and their observance of the principle of inclusiveness in the process of using recreational resources.

Keywords: hotel and restaurant business, deoccupation of territories, recreational resources, recreational policy, recreational demand.

Постановка проблеми. Характерною рисою соціально-економічного розвитку більшості країн світу в XXI столітті є зростання питомої ваги сфери послуг в структурі національних економік як за обсягом реалізації продукції, так і за кількістю зайнятих. Помітне місце серед галузей сфери послуг займає готельно-ресторанний бізнес, перспективи й динаміку розвитку якого зумовлюють об'єктивні процеси науково-технічного прогресу й зростання доходів населення. Слід зазначити, що в Україні реальні процеси розвитку готельно-ресторанної галузі почали розгортатися на початку 2000-х років, і вони стали наслідком ринкової трансформації економіки країни, загального поліпшення економічної ситуації та зростання доходів населення. Проте досі потенціал розвитку галузі через вплив ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів залишається далеко не реалізованим. Водночас галузь відіграє все більшу роль у процесах розбудови національної економіки, займаючи нішу соціально значущого її елемента. У зв'язку з цим важливим завданням для наукової спільноти є всебічне опрацювання методичних і науково-практичних аспектів розвитку готельно-ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування та розвитку готельно-ресторанного бізнесу є достатньо молодим сегментом наукових досліджень в Україні, але вже можна відзначити вагомий доробок у різних аспектах даної тематики. Зокрема, в працях М.Д. Балджи, Л.І Райчевої [1], О.В. Круковської [2], Лявниця Г.М. [3], Поворознюк І.М. [4] досліджено проблеми управління готельно-ресторанним бізнесом, роботи Прочан А.О. [5], Чернишової Т.М., Мутасової С.А. [6] зосереджені на аспекті інклюзивності в готельно-ресторанній сфері, Красномоєць В.А. [7] та інші досліджують проблеми екологізації готельно-ресторанної галузі. Разом з тим вплив рекреаційних чинників на розвиток готельно-ресторанного бізнесу досліджений недостатньо, що й зумовлює актуальність цієї проблеми.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження рекреаційних чинників розвитку готельно-ресторанного бізнесу та напрацювання пропозицій щодо нейтралізації негативних впливів наслідків воєнної агресії росії на рекреаційний ресурсний потенціал України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток готельно-ресторанної галузі в Україні в минулому десятилітті мав достатньо високу динаміку зростання й неабиякі перспективи (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні структурні показники розвитку галузі
тимчасового розміщування й організації харчування, 2010–2023 рр.**

Показники	2010	2013	2014	2015	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг реалізованої продукції (млн. грн.)	16579	30549	22685	29069	77863	66445	107285	38181	62220
Кількість суб'єктів господарювання, тис. од.	50,0	52,2	57,5	58,4	69,7	71,8	69,7	57,7	67,3
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	206,5	220,6	213,2	195,2	281,7	248,0	250,5	179,2	206,7

Джерело: складено за [9–11]

Як видно з таблиці, по 2013 рік включно динаміка зростання галузі була позитивною, але після розв'язаної росією війни проти України в 2014 році спостерігається різке зменшення обсягів реалізованої продукції (-25,7%) і зниження кількості зайнятих (-3,4%) в порівнянні з 2013 р. Кількість діючих суб'єктів господарювання при цьому хоч і зросла, та це стало наслідком структурних змін: в 2014 р. суттєво збільшилась частка малих підприємств у галузі. Проте вже з 2015 р. зростання галузі відновилося, і в 2019 р. обсяг реалізованої продукції досяг 77863 млн. грн., перевищивши рівень 2014 р. в 3,4 рази, кількість діючих суб'єктів господарювання зросла на 21,2%, а кількість зайнятих у галузі зросла на 31,9%. Така ситуація мала також відчутні позитивні соціально-економічні наслідки, адже готельно-ресторанна галузь відіграє важливу роль як для регіонального розвитку, так і для національної економіки в цілому [8, с. 41].

Проте пандемія COVID-19 спричинила суттєве погіршення стану галузі зі зрозумілих причин. Як видно з таблиці 1, у 2020 році обсяг реалізованої продукції знизився до 66445 млн. грн. (на 14,7%), а зайнятість зменшилась майже на 12%. Зрештою, покращення епідеміологічної ситуації з одного боку, і певна адаптація бізнесу з другого боку, нівелювали негативний вплив пандемії вже в 2021 році, коли обсяг реалізованої продукції в галузі зріс до 107285 млн. грн., тобто, аж на 61,5%.

Але широкомасштабне вторгнення й розв'язана росією війна проти України перекреслили здобутки в розвитку готельно-ресторанного бізнесу, спричинивши набагато серйозніший удар, ніж пандемія [5, с. 25]. У 2022 році обсяг реалізації в галузі обвалився до 38181 млн. грн. (в 2,8 рази менше обсягу 2021 року), а суттєве, на перший погляд, зростання в 2023 році (на 63% проти 2022 р.) досягнуте значною мірою за рахунок розселення й допомоги внутрішньо переміщеним особам, людям, що втратили свої домівки на окупованих територіях, або змушені були кинути їх через активні бойові дії. Одним з викликів для функціонування готельно-ресторанного бізнесу в умовах війни стала тимчасова втрата або тимчасова неможливість використання значної частини рекреаційних ресурсів країни.

Наведений вище короткий аналітичний огляд динаміки основних структурних показників галузі свідчить про цілком успішний розвиток готельно-ресторанного бізнесу в Україні останні 15 років, звісно, беручи до уваги зумовленість деструкційних процесів у окремі періоди впливом об'єктивних форс-мажорних обставин (війна і пандемія). Зазначимо, що такому розвитку певною мірою сприяла забезпеченість нашої країни рекреаційними ресурсами, а деструкційні процеси якраз мали місце, не в останню чергу, або через тимчасову втрату частини рекреаційних ресурсів внаслідок окупації українських територій чи бойових дій (під час війни), або через неможливість їх використання внаслідок карантину (під час пандемії).

Загалом наявність і рівень освоєння рекреаційних ресурсів безсумнівно є важливими чинниками розвитку готельно-ресторанного бізнесу [12, с. 35]. Більш того, їх роль постійно зростає, оскільки в сучасних умовах різкого збільшення темпу життя через прискорення цифровізації, урбанізації та інших процесів, характерних для розвитку сучасної цивілізації, потреби психофізіологічного відновлення й повноцінного відпочинку населення теж постійно зростають. Що й казати про населення України, яке перебуває в перманентному стресі від 24 лютого 2022 року, коли частина його змушена боронити країну від російських загарбників, ще частина перебуває в окупації чи в прифронтових зонах, а інша частина живе в умовах постійної небезпеки через бомбардування та ракетні обстріли російськими окупантами всієї вільної території України. Мільйони людей стали вимушеними переселенцями, втратили свої домівки, роботу, здоров'я. Очевидно, що потреби в рекреаційних послугах, зважаючи на це, зростають експоненціально, але це зростання наразі не перетворюється (або недостатньо перетворюється) на рекреаційний попит, оскільки загалом населення країни внаслідок війни збідніло, значна кількість людей втратили джерела доходів, а ще більша кількість не мають змоги відпочити через зайнятість на фронті чи підприємствах критичної інфраструктури.

У той же час значна частина рекреаційних ресурсів в Україні внаслідок нав'язаної російською агресією війни є тимчасово втраченими чи недоступними для використання. Найбільш відчутною тимчасовою втратою є втрата Азовського та Чорноморського узбережжя для використання в рекреаційних цілях. Після окупації Криму росією в 2014 році, коли рекреаційні ресурси кримського півострова стали недоступними для використання українським готельно-ресторанним і туристичним бізнесом, найбільш популярний і поширений в Україні пляжний туризм переорієнтувався на материкове Азовське і Чорноморське узбережжя – в основному прибережні курортні зони Запорізької, Херсонської, Миколаївської і Одеської областей (використання прибережної зони Донецької області в районі Маріуполя було обмеженим через близькість лінії розмежування з захопленими російськими окупантами окремими районами Донецької області). Станом на кінець 2024 року Азовське узбережжя повністю знаходиться в зоні окупації, а Чорноморське значною мірою недоступне для рекреаційного використання з безпекових міркувань. Крім того, російські окупанти знищили Каховське водосховище, яке теж доволі активно використовувалося в якості рекреаційного ресурсу, особливо на місцевому рівні. Таким чином, масовий пляжний туризм фактично призупинився, натомість центр туристичної активності перемістився в багатий рекреаційними ресурсами Карпатський регіон, що спричинило певний імпульс розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Івано-Франківській, Чернівецькій, Закарпатській і Львівській областях.

При цьому слід зазначити, що в ближчій і навіть у середньостроковій перспективі доступ до рекреаційних ресурсів Чорноморського і Азовського узбережжя буде, як мінімум, обмеженим. Адже після деокупації територій Херсонської, Запорізької і Донецької областей і припинення бойових дій у Чорному морі значний період часу знадобиться для реабілітації територій і акваторії (розмінування, очищення, ліквідації наслідків бойових дій тощо). Це, певною мірою, стосується й кримського узбережжя обох морів.

Отже, після закінчення війни рекреаційні ресурси деокупованих територій будуть повертатися в господарський обіг поступово. У той же час слід очікувати різкого зростання рекреаційного попиту завдяки поверненню населення до мирного життя і зростанню його доходів. Тобто, матимемо стійку тенденцію наближення реального рекреаційного попиту до рівня потенційного, що може спричинити дефіцит рекреаційних ресурсів, який, у свою чергу, може стати гальмуючим фактором для розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Для запобігання такій ситуації слід заздалегідь проводити політику активізації освоєння й використання місцевих рекреаційних ресурсів (рекреаційну політику), як з боку органів державної виконавчої влади (переважно районних державних адміністрацій), так і значно більшою мірою з боку органів місцевого самоврядування. Конкретний інструментарій такої політики може варіюватися в залежності від особливостей соціально-економічного розвитку й наявності та рівня освоєння рекреаційних ресурсів відповідних регіонів чи територіальних громад. Але принципи проведення такої (умовно) місцевої рекреаційної політики мають бути спільними для всіх регіонів і громад, зокрема:

- 1) максимальне полегшення для суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу доступу до місцевої інфраструктури в процесі освоєння рекреаційних ресурсів;
- 2) забезпечення екологічно нейтральної (або близької до цього) функціональності суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу в процесі використання рекреаційних ресурсів;
- 3) дотримання принципу інклюзивності в процесі експлуатації рекреаційних ресурсів суб'єктами готельно-ресторанного бізнесу.

Стосовно регіонального аспекту рекреаційної політики слід звернути увагу на значний рекреаційний ресурсний потенціал практично всіх регіонів України, але п'ять регіонів, що наразі частково (Запорізька, Донецька, Луганська та Херсонська області) або повністю (Автономна Республіка Крим) окуповані, потребуватимуть довгострокових стратегій відновлення рекреаційних ресурсів. Поряд з цим деякі регіони завдяки

своєму ресурсному потенціалу за умови проведення ефективної рекреаційної політики можуть уже в короткостроковій перспективі сформувавши на базі існуючих рекреаційних комплексів спеціальні зони максимального сприяння розвитку готельно-ресторанного бізнесу з тим, щоб вивести їх на національний або й міжнародний рівень, кратно збільшивши потужності для організації оздоровлення, відпочинку й культурного просвітництва. Як перспективний приклад, можна навести територію Холодний Яр у Черкаській області, багату як на культурно-історичні, так і на природні рекреаційні ресурси, з певним досвідом проведення загальнонаціональних культурних заходів. Наразі потенціал Холодного Яру недооцінений, але за умови відповідних зусиль з боку регіональної і місцевої влади, а також місцевого самоврядування цю територію можна достатньо швидко перетворити на потужний кластер розвитку туристичного й готельно-ресторанного бізнесу.

Висновки. Таким чином, наведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. Наявність та можливість використання рекреаційних ресурсів суттєво впливають на розвиток готельно-ресторанного бізнесу як на національному, так і на місцевому рівнях.

2. Рекреаційні потреби через об'єктивні обставини мають тенденцію до зростання в усьому світі, й в Україні в тому числі.

3. Значна частина рекреаційних ресурсів в Україні внаслідок нав'язаної російською агресією війни є тимчасово втраченими чи недоступними для використання, і навіть після деокупації всіх українських територій доступ до них відбуватиметься поступово, впродовж досить значного періоду часу. Це може спричинити дефіцит рекреаційних ресурсів у повоєнний період, який, у свою чергу, може стати гальмуючим фактором для розвитку готельно-ресторанного бізнесу.

4. Для запобігання такій ситуації слід проводити політику активізації освоєння й використання місцевих рекреаційних ресурсів (місцеву рекреаційну політику).

5. Спільними принципами місцевої рекреаційної політики для всіх регіонів і громад мають бути полегшення для суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу доступу до місцевої інфраструктури, екологічно нейтральне їх функціонування та дотримання ними принципу інклюзивності в процесі використання рекреаційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Балджи М.Д., Райчева Л.І. Управління господарською діяльністю підприємств готельно-ресторанного бізнесу при впровадженні інновацій. *Причорноморські економічні студії*. 2024. В. 85. С. 179–185. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.85-31>

2. Круковська О.В. Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2024. № 1(11). С. 11–15. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.1\(11\).2024.2](https://doi.org/10.32782/2708-4949.1(11).2024.2)

3. Лявинець Г.М. Антикризовий менеджмент у готельно-ресторанному бізнесі. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-129>

4. Поворознюк І.М. Інноваційний менеджмент підприємств індустрії гостинності. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-63>

5. Прочан А.О. Соціально-економічний вплив лікувально-реабілітаційного туризму на регіональний розвиток в умовах війни. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2024. № 10. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospceee-10-4>

6. Чернишова Т.М., Мутасова С.А. Ринок готельних послуг України для клієнтів з особливими потребами в умовах сучасних викликів. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 9. С. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospceee-9-10>

7. Красномоєць В.А. Програми екологічної сертифікації підприємств готельної сфери. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. В. 20. С. 275–285. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.33>

8. Романів П.В. Контексти структурно-просторового розвитку туристично-рекреаційної сфери. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2024. № 2(12). С. 41–47. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(12\).2024.6](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(12).2024.6)

9. Вернер І.Є. (Ред.). *Статистичний щорічник України*. Державна служба статистики України. 2023.
10. Вернер І.Є. (Ред.). *Статистичний щорічник України*. Державна служба статистики України. 2020.
11. Жук І.М. (Ред.). *Статистичний щорічник України*. Державна служба статистики України. 2015.
12. Александрова С.А., Оболенцева Л.В., & Світлична В.Ю. *Економіка готельно-ресторанного господарства*. ХНУМГ імені О. М. Бекетова. 2022.

References:

1. Baldjy M. D., Raicheva L. I. (2024) Upravlinnia hospodarskoiu diialnistiu pidpriemstv hotelno-restorannoho biznesu pry vprovadzheni innovatsii [Management of business activities of hotel and restaurant enterprises during the implementation of innovations]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. no. 85. pp. 179–185. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.85-31>
2. Krukovska O. V. (2024) Menedzhment hotelno-restorannoho biznesu v Ukraini [Management of hotel and restaurant business in Ukraine]. *Innovatsii ta tekhnologii v sferi posluh i kharchuvannia*. no. 1(11). pp. 11–15. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.1\(11\).2024.2](https://doi.org/10.32782/2708-4949.1(11).2024.2)
3. Liavynets H. M. (2024) Antykryzovyi menedzhment u hotelno-restorannomu biznesi [Anti-crisis management in the hotel and restaurant business]. *Ekonomika ta suspilstvo*. no. 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-129>
4. Povorozniuk I. M. (2024) Innovatsiinyi menedzhment pidpriemstv industrii hostynnosti [Innovative management of hospitality industry enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo*. no. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-63>
5. Prochan A. O. (2024) Sotsialno-ekonomichniy vplyv likuvalno-reabilitatsiinoho turizmu na regionalnyi rozvytok v umovakh viiny [Socio-economic impact of medical and rehabilitation tourism on regional development in the conditions of war]. *Industriia turizmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi*. no. 10 pp. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-10-4>
6. Chernyshova T. M., Mutasova S. A. (2023) Rynok hotelnykh posluh Ukrainy dlia kliientiv z osoblyvymy potrebamy v umovakh suchasnykh vyklykiv [The market of hotel services of Ukraine for customers with special needs in the conditions of modern challenges]. *Industriia turizmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi*. no. 9 pp. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-9-10>
7. Krasnomovets V. A. (2024) Prohramy ekolohichnoi sertyfikatsii pidpriemstv hotelnoi sfery [Programs of environmental certification of enterprises in the hotel sector]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika*. no. 20. pp. 275–285. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.33>
8. Romaniv P. V. (2024) Konteksty strukturno-prostorovoho rozvytku turystychno-rekreatsiinoi sfery [Contexts of structural and spatial development of the tourist and recreational sphere]. *Innovatsii ta tekhnologii v sferi posluh i kharchuvannia*. no. 2(12). pp. 41–47. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(12\).2024.6](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(12).2024.6)
9. Verner I. Ye. (Red.). (2023). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy* [Statistical yearbook of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
10. Verner I. Ye. (Red.). (2020). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy* [Statistical yearbook of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
11. Zhuk I. M. (Red.). (2020). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy* [Statistical yearbook of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
12. Aleksandrova S. A., Obolentseva L. V., & Svitlychna V. Yu. (2022). *Ekonomika hotelno-restorannoho gospodarstva* [Economics of the hotel and restaurant industry]. KhNUMH imeni O. M. Beketova.